

Pleidooi voor een maatschappelijke en culturele transformatie ‘à la nature’

Als je in de knoop zit, ga dan altijd terug naar de natuur, zei een goede collega ooit tijdens een vroege ochtendwandeling tussen de fraaie bomen en kunstbeelden van het Middelheim museum. We waren toen midden in de Covid-19-pandemie of eigenlijk aan het begin, want wie had toen kunnen voorspellen welke wending onze samenleving zou nemen. Ondanks deze rake opmerking die geruststellend bedoeld was, herinner ik me het roerige gevoel in mijn binnenste, dat zelfs bij de aanblik van de goudkleurige herfstbladen bleef hangen, nog maar al te goed.

Dit is vandaag zowat tien jaar geleden en de uitdagingen waar we toen als samenleving voor stonden waren niet min. Een van onze grootste denkers Achille Mbembe, sprak destijds over ‘drie mondiale uitdagingen die het kantelpunt voor onze samenleving betekenden’¹.

Op de eerste plaats kwam de ecologische crisis, veroorzaakt door een steeds groeiende druk van de mens op de aarde, zonder voldoende oog voor herstel en zorg voor die aarde. Hij beschreef deze ecologische crisis als ‘een uitdaging voor ons menselijk bestaan’. Dat staat intussen buiten kijf. De volgende uitdaging was de toenemende differentiatie en polarisatie in onze samenleving. Volgens Mbembe, was die vooral herkenbaar in de groeiende ongelijkheid wereldwijd, maar ook in de heropleving van het raciale antagonisme. Het was de periode van de massabetogingen van Black Lives Matter, brandende *banlieues* rond Parijs en smeulende politieauto’s in Molenbeek. Gebeurtenissen die onuitwisbaar in ons collectieve geheugen staan gegrift en ons eraan herinneren waar we vandaan komen. De derde uitdaging heette Covid-19. De pandemie veroorzaakte dramatische gevolgen op vele terreinen: onze gezondheid, het sociaal, cultureel, economisch...leven. Maar ze ontblootte ook een schijn van weerbaarheid in een samenleving die al langere tijd ontwricht en kwetsbaar was. Mbembe stelde vast dat dit kantelpunt ook ruimte kon scheppen voor een hernieuwd begrip van een veerkrachtige samenleving: ‘We zijn door deze mondiale uitdagingen meer dan ooit door de dood met elkaar verbonden. Kunnen onze uitdagingen ook radicale solidariteit teweegbrengen’?

Ook de cultuursector werd door de Covid-19-pandemie ongemeen hard getroffen. Beperkingen rond fysieke toegankelijkheid en bezoekersaantallen en een flinke inhaalbeweging nog te maken op het vlak van digitalisering hadden een dramatisch effect op de sector. Maar er was al langer meer aan de hand en de hefbomen die uiteindelijk gezorgd hebben voor een financieel veerkrachtiger cultuursector doen me terugdenken aan de rake opmerking van mijn collega en zijn ook in lijn met het gedachtegoed van Mbembe.

---

¹ Kameroense filosoof Achille Mbembe schetste deze uitdagingen tijdens de Radical Solidarity Summit, 14-18 september 2020, een online evenement georganiseerd door museum Zeitz MOCAA, in Kaapstad.

De pandemie had niet alleen een weergalozige impact op verschillende sectoren, maar confronteerde ook met een ethiek van samenleven, namelijk een kapitalistisch-koloniale samenleving², die nefast bleek voor elke vorm van weerbaarheid, ook die van de cultuursector.

Voor de cultuursector, die al langer 'in de knoop zat', was een paradigmashift hoogstnoodzakelijk. We kampten immers met een sector die in haar werking veelvoudig onderdrukkende mechanismes aan het reproduceren bleek te zijn en structureel vervreemd was geraakt van een (potentieel) publiek³.

De Landschapstekening van Kunstenpunt (2019) schetste de problematiek als volgt:

'Diversiteit' is nog niet doorgedrongen tot de stam, tot de structuren, tot de stenen van de kunsten. Er zijn verschillende paradigma-shifts hard nodig in de sector. Van een democratie van cultuur tot een meer bottom-up werking⁴. We spreken al lang over machtsverhoudingen, maar er verandert niets." Het is het beeld van de heikele positie van kunstenaars en van een sector die in bereik en in alle 'geïstitutionaliseerde' lagen geen afspiegeling was van de superdiverse samenleving, en niet de handvatten had voor een inclusieve omgang met cultureel erfgoed of een bredere kunstenparticipatie.

De natuur is zo veerkrachtig dat herstel telkens weer snel volgt. Vanuit een vergelijkbare veerkracht en dito gedachtegoed heeft de cultuursector meer financiële weerbaarheid kunnen vinden om duurzamere en economisch stabiele systemen te creëren. Het principe dat daaraan ten grondslag ligt is afgeleid uit de permacultuur⁵, namelijk: gebruik en waardeer diversiteit. In een tuin die volgens de principes van de permacultuur wordt beheerd vindt iedereen een plaats en kan ieder van het profijt van de tuin genieten. Er ontstaat een mooie, natuurlijke, veerkrachtige omgeving met een grote diversiteit aan planten en steeds vruchtbaardere grond.

Monoculturen bestaan niet in de natuur. Monoculturen zijn uiterst fragiel en vatbaar voor ziekte en ongedierte, rampen en plagen. Het principe van 'gebruik en waardeer diversiteit' vertrekt niet vanuit monocultuur maar polycultuur. Meer diverse systemen hebben een veel grotere, inherente veerkracht. De totale opbrengst van gewassen in een divers systeem is weelderiger dan in een monocultuur⁶. De cultuursector heeft zich voor haar (financiële)

---

² Professor Olivia Rutazibwa verbindt ons kapitalistisch systeem, koloniale geschiedenis, de sociale ongelijkheid en racisme aan elkaar in de podcast uitzending van Zwijgen is geen Optie, 'Racisme dient een doel', maart 2020.

³ In Healing the Museum (2016) omschrijft kunstenaar Grace Ndiritu hoe de ethiek van culturele instellingen voor vervreemding zorgt bij (potentieel) publiek.

⁴ Deze paradigmashifts worden beschreven in Thuis komen in onze stad, Actieplan Diversiteit, Antwerps Kunsten Overleg (AKO), 2018.

⁵ Permacultuur werd de oplossing voor een herstellende sector. Permacultuur is een wetenschap voor het ontwerpen van de menselijke leefomgeving op een manier die ecologisch duurzaam en economisch stabiel is. Complexe ecosystemen in de natuur dienen hierbij als voorbeeld.

⁶ Met permacultuur oplossingsgericht nadenken over duurzaamheid (2013), Esmeralda Borgo.

weerbaarheid dit principe eigen moeten maken. Diversiteit zorgt voor veerkracht. Ook financiële veerkracht. Vandaag de dag staat binnen de sector creatief potentieel centraal en een rijkere schakering aan cultureel aanbod.

Hind Fraihi omschrijft in Vooruitopia: verbinding in verwarring "de autodidactische neiging om de institutionele dialectiek te ontmantelen". Jonge talenten maken een eigen vlog, ze starten eigen productiehuizen, culturele platformen en artistieke ruimtes op. Dit gaat verder dan kunst alleen; elk op zich verleggen ze keien in de maatschappelijk dominante stroom."

Dit was een stroming die lange tijd werd gepercipieerd als een ontwikkeling 'naast, buiten, tegengesteld' aan de culturele sector. Vanuit een nieuw begrip van diversiteit heeft de sector ondervonden dat werken met de randen en het effect van randen en overgangen heel hard nodig zijn voor weerbaarheid binnen de sector. Op overgangen, zoals op een bosrand, vind je de meeste wisselwerking en diversiteit. Een bredere blik over de actoren die ons cultureel ecosysteem vormgeven heeft de radicale solidariteit in de sector versterkt en de waarde van onze community en haar bereik vergroot. Deze solidariteit heeft zich vertaald naar het herverdelen van middelen om bij te dragen aan de financiële weerbaarheid van bijvoorbeeld kleinere actoren, informele collectieven en opkomende kunstenaars.

Het bleef niet alleen bij experimenteren met verschillende bronnen van inkomsten (subsidies, mecenenaten, sponsors, publiek...). Een gedifferentieerd inkomstenmodel, vormgegeven vanuit het principe van diversiteit en versterkt door transversale samenwerkingen met andere instellingen in het culturele ecosysteem, werd uiteindelijk het nieuwe normaal. De diversiteit van de cultuursector an sich – kunsten, erfgoed en kunstonderwijs – bood vervolgens inspiratie voor een integraal actieplan dat uitgaat van gezamenlijke noden, urgenties en weerbaarheid.

En zo kom ik terug tot die ochtendlijke wandeling en de wijze woorden die ik toen registreerde: de natuur ontwaart alle knopen. De cultuursector vond er ontegensprekelijk inspiratie voor innoverende en rechtvaardige hervormingsprocessen. Natuurlijke systemen werden richtinggevers in een nooit geziene transformatie naar een evenwichtige samenleving.

Ama Koranteng-Kumi

Ama Koranteng-Kumi werkt als projectleider en adviseur in de cultureel- erfgoedsector. Momenteel is ze coördinator pilootprojecten & publieksonwikkeling bij Het Middelheim Museum. Voorheen werkte ze bij De Museumstichting in Antwerpen. Als sociaal ondernemer richtte ze in 2014 de Amsterdamse stadstuinen Bloei & Groei op. In 2016 werd ze door vrouwenblad VIVA genomineerd als één van de top-400 ondernemende, creatieve vrouwen in Nederland. Haar publicaties verschenen o.a. in NRC Next, De Morgen, Charlie Magazine en One World magazine.

